

ОБНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВЕРХІВКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ РАКУРС

Висвітлюються проблеми формування, структури та оновлення політичної верхівки українського суспільства в перехідний період розвитку. За 25 років незалежності ці процеси не набули чіткості та системності. Безперечно, оновлення відбувається, але прогнозувати, передбачати керівний склад різних політичних інституцій вкрай складно. Мобільність, оновлення, змішування різних груп еліт є характерною рисою сучасного суспільства. Процеси децентралізації, розвитку місцевого самоврядування, деполітизація державної служби, а також якісна освіта є умовами формування нового політичного кадрового потенціалу нашої країни. Пропонується в термінах синергетичної парадигми розглянути сучасний період розвитку української державності в контексті змін, що відбуваються у певних прошарках так званої політичної еліти.

Ключові слова: еліта; політична верхівка; трансформація; маргінальність; синергетика.

В условиях глубоких социальных, ценностных преобразований общественной жизни и в новых геополитических условиях особую научно-познавательную и практическую значимость приобретает исследование проблем украинской политической элиты. По определению, политическая элита в большей степени активно и эффективно, чем другие виды элит, принимает участие в формировании тенденций развития общества, а также в разрешении социальных конфликтов. Эффективность деятельности политической элиты проявляется в уровне благосостояния своего народа, политической стабильности, национальной безопасности. Целью данной статьи является попытка философского обобщения процессов изменения, происходящих в политической верхушке современной Украины. Методологией исследования данной проблематики являются системный, институциональный, функциональный, синергетический подходы. При помощи этих подходов раскрываются особенности взаимодействия государства и общества, деятельность политической верхушки, влияние революционных событий украинской истории на качественное реформирование институтов власти. На обновление политической части украинской элиты влияет демократизация общества в целом, европейские устремления нашей страны, обострение отношений с РФ, подъем национального самосознания. О происходящих изменениях в высших эшелонах власти свидетельствуют такие личностные характеристики представителей политикума, как возраст, про-исхождение, образование, хобби. Биографии и повседневная жизнь украинских политиков должны быть известны обществу для того, чтобы эти люди научились работать на уровне лучших демократических стандартов, а не про-тивопоставляли себя обществу в качестве привилегированной касты.

Ключевые слова: элита; политическая верхушка; трансформация; маргинальность; синергетика.

In the context of deep social, value changes of public life and in the new geopolitical circumstances, particularly scientific and cognitive and practical importance is the study of the problems of the Ukrainian political elite. By definition, the political elite are more active and effective than other kinds of elites involved in the formation of society's development trends, as well as in the resolution of social conflicts. The efficiency of the political elite appears in the level of welfare of the people, political stability and national security. The purpose of this article is an attempt to change the philosophical generalization of the processes occurring in the political elite of modern Ukraine. The research methodology of these problems are systemic, institutional, functional, synergistic approaches. With these approaches reveal features of interaction of the state and society, the activities of the political elite, the impact of the

revolutionary events of Ukrainian history for quality reformatting institutions. On the renewal of the political elite of the Ukrainian influence democratization of society as a whole, the European aspirations of our country and the aggravation of relations with Russia, the rise of national consciousness. On changes in the higher echelons of power is evidenced by such personal characteristics of representatives of political elite, age, origin, education, hobbies. Biographies and the daily life of the Ukrainian politicians should be known to the public so that these people have learned to work to the best democratic standards, and did not oppose themselves to the society as a privileged caste.

Key words: elite; political leadership; transformation; marginality; Synergetics.

Політична сфера – це складно організована підсистема суспільного життя, шлях розвитку якої неможливо чітко передбачити, розрахувати за математичною формулою. Для такого розвитку завжди є альтернативні напрямки. Як відомо, закони суспільного розвитку є менш стійкими, ніж закони природи, і по-різному виявляють себе у своєрідних обставинах, співвідношенні соціальних та політичних сил. Адже кожна конкретна суспільно-історична даність має власну реальність і власну систему детермінацій, пріоритетів, преференцій.

Політичне буття нашої держави має можливості різновекторного розвитку. Україні дорікають у порушенні прогнозів, визначених напрямків її трансформацій, невдалого використання досвіду інших країн. Вказуються різні причини політичних промахів та втрат. Але центром звинувачень завжди є політична верхівка – група людей, що відповідає за здійснення владних відносин у державі. Саме політична верхівка має відповідати на чисельні виклики сучасності, пропонувати необхідні напрямки та інструменти вирішення проблем, що постають перед українським суспільством.

У нашій країні дуже затягнувся процес перебудови її політичної системи. Однією із причин, яка впливає на цей процес, є слабкість і маргіальність політичної еліти. На наш погляд, політичну еліту доцільніше називати політичною верхівкою українського суспільства. Саме на чергову заміну цієї верхівки сподівався український народ після Революції Гідності, що сталася взимку наприкінці 2013- початку 2014 років. Складний період, що переживає Україна вже третій рік поспіль, вимагає від науковців адекватної оцінки діяльності політичних лідерів в українському соціумі.

Головними проблемами сучасного українського суспільства є криза в політиці та економіці, безробіття, зовнішня і внутрішня міграція, зростання злочинності, розпад соціальної сфери, аксіологічна криза, тотальна корупція і все це - на тлі гібридної війни, яку розв'язала Росія проти України, загарбавши частину її території.

Аналіз досліджень і публікацій. Елітологія є окремою науковою дисципліною, що містить багато теорій. Це передусім обумовлено розмаїттям трактувань самого поняття еліти. Класиками елітології вважають Г. Моска, В. Парето, Р. Міхельса. Найпопулярнішим розділом елітології є політична. Поруч з нею існує й філософська елітологія, яка передбачає найвищий рівень узагальнення даної проблематики. Разом з тим необхідно зазначити, що кожний з підроз-

ділів сучасної елітології є структурним елементом дослідження еліти як цілісного феномену.

Серед розмаїття публікацій присвячених політичній еліті в різних ракурсах дослідження виділяємо роботи російських вчених Г. Ашина, П. Карабушенко, українських – О. Траверсе, Л. Трофименко, Д. Видріна.

Завданням цієї статті є спроба філософського осмислення деяких процесів, що відбуваються у політичній сфері життєдіяльності українського суспільства. Зокрема, нас цікавить процес оновлення, тобто набуття нової якості, політичної верхівки в нашій країні. В термінах синергетичної парадигми буде проаналізовано черговий період розвитку української державності в контексті змін, що відбуваються у певних прошарках т.зв. еліти. За Г. Хакеном, синергетичний підхід до вивчення явищ різної природи є універсальним, бо кожна наука знаходить у ньому аспекти, близькі основним його ідеям [5, с. 300]. Особливою креативністю синергетика набуває під час досліджень сучасного суспільства – зокрема, стосовно притаманних йому нестійкості, розмаїття, неврівноваженості, нелінійних співвідношень і т.п. Зусилля сучасних дослідників щодо створення нового світобачення, нового складного конструкту постнекласичного знання дозволили дійти такого висновку: і людина, і природа підпадають під дію загальних синергетичних закономірностей і можуть розглядатися як структурні компоненти єдиного самоорганізованого процесу.

Виклад основного матеріалу. Поняття «політична еліта» неоднозначне за змістом і спірне. У будь-якій сфері діяльності має бути професійна еліта, хоча ділові якості її представників необов'язково сполучаються з іншими якостями (зокрема, моральними). На нашу думку, політична еліта – це певне символічне позначення певного «вищого світу», який є дуже різномірним (партії, клани, установи, угруповання тощо). Слід зазначити, що на політичний процес впливають також «тіньові» сили та нелегальні протиправні структури. У такий спосіб, надати дефініцію такому суперечливому поняттю є складною справою. Водночас це поняття широко і не принципово вживається у різних текстах.

Як ми вже зазначали, саме у перехідні стани розвитку суспільства особливо часто обговорюється роль політичної еліти. Чому? Тому що ця частина суспільства має надати відповіді на складні питання, консолідувати соціум та повести його за собою.

Як відомо, еліта визначається за двома критеріями – формальним та ціннісним. Перший позначає офіційний статус, що мають певні особи; другий – суспі-

льний авторитет, що отримали особи незалежно від їхнього офіційного статусу. В ідеалі ці критерії мають збігатися. Якщо пересічного українця запитати, кого він вважає представником еліти, то навряд чи ми почуємо ім'я певного політика. Люди скоріше назвуть когось з релігійних діячів, письменників, вчених або навіть акторів. Це означає глибоке розчарування українського народу в політикумі.

Які умови соціального та культурного життя сприяють формуванню еліти? Де взяти людей, здатних створювати нову політичну реальність? Як уникнути пройдисвітів, популістів, владолюбних злочинців? Перед українським суспільством неодноразово поставали подібні питання. Що ж ми мали у 90-х роках, і що маємо через 25 років незалежності?

Після здобуття Україною незалежності головними характеристиками політичної сфери були: аномічність влади в центрі й на місцях; несформованість громадянського суспільства; відсутність потужного середнього класу; формування фінансово-кланових структур; активізація міграційних процесів; насиченість політичної верхівки представниками радянської номенклатури та представниками криміналітету.

За чверть століття незалежності України зроблено багато для розбудови державності, національної безпеки, міжнародного іміджу. Метою цієї статті не передбачено перелічення багатьох досягнень нашої держави у формальному вимірі, а також у суспільно-політичному житті. В контексті проблематики нашої роботи зауважимо, скільки часу було втрачено на політичну боротьбу, розподіл та перерозподіл владних повноважень, а також на контроль над розкраданням економічних та фінансових ресурсів країни. Народ відповів на все це двома революціями – Помаранчевою та Гідності. У термінах синергетичного підходу це означає, що в умовах нестійкості (зокрема, у точці біфуркації), нелінійність може підсилити флуктуації – робити малу відмінність великою, макроскопічною за наслідками. Іншими словами, у нелінійному світі зростає вірогідність здійснення навіть маловірогідних подій. Як зазначають О. Князева та С. Курдюмов, «нелінійність надає можливість неочікуваних змін у напрямку протікання певних процесів, оскільки розвиток здійснюється через випадковість вибору напрямку в момент біфуркації, в той час як сама випадковість не повторюється» [2, с. 350].

На наш погляд, революційні події, що сталися в Україні за останні 12 років, потребують філософського осмислення з допомогою нових підходів. Саме в цьому контексті синергетика стає дуже корисною. Суспільство як елемент Всесвіту є надскладною системою, що обмінюється речовиною, енергією та інформацією із зовнішнім середовищем і в біфуркаційних станах переходить до самоорганізації.

Проблеми формування та функціонування політичної верхівки українського суспільства також можна розглянути за допомогою синергетичної хаосології. Можна погодитися зі словами Д. Видріна: «Україна ще не доросла до стадії, коли політика стала уже оптимізацією відносин великих соціальних прошарків, але її вже не може звести тільки до історичних відношень окремих осіб. Поки що вона застигла на

проміжній стадії, і становить собою багатогранні та суперечливі відносини (не на життя, а на смерть) груп, які називають себе «українською елітою» [3].

З метою з'ясувати, хто представляє сучасну українську політичну еліту і що є середовищем її формування, Інститутом Демократичного Альянсу було проаналізовано 500 біографій українських можновладців – депутатів Верховної Ради, міністрів, керівників секретаріату президента, губернаторів. В. Андрусів зазначає, що біографію, як правило, пише сам політик, а тому там переважно або загальні дані, або одне позитивне зростання. Тим не менше, навіть загальні біографічні дані дають уявлення про тих, хто вирішує долю 45-мільйонного (на 2010 рік) суспільства. За віковими групами розподіл української еліти виглядає таким чином: 20-30 років – 2 %, 31-40 – 17 %, 41-50 років – 32,4 %, 51-55 – 17,2 %, 56-60 років – 15,2 %, 60 і більше – 16,2 %. Наступною важливою характеристикою чинної еліти є освіта. Домінуючою спеціальністю серед українських політиків є інженерна освіта – 34,9 %. На другому місці економісти – 17,7 %, далі юристи – 11,4 %. Високий відсоток представників інженерної освіти пояснюється великою кількістю представників старших груп, що формувались як особистості в Радянському Союзі, де пріоритетними були інженерні науки. Приголомшливими виявились дані щодо наявності наукових ступенів. У цілому, 29,8 % представників політичної еліти мають наукові ступені. З них 21,3 % мають ступінь кандидата наук, і 8,5 % – доктора наук. Однак «якість» наукових ступенів політичної еліти викликає значні сумніви. Так, 25,5 % і 16,7 % осіб, які володіють ступенем кандидата та доктора наук, є вихідцями з бізнесу, 35,8 % та 35,7 % є вихідцями з держслужби, та 11,3 % та 7,1 % є вихідцями з державних підприємств. Водночас, на представників сфери освіти та науки припадає тільки 8,5 % кандидатів наук та 31 % докторів наук.

Особливу роль у формуванні майбутнього політика відіграє середовище, в якому він отримує певні знання та досвід. Аналіз біографій українських політиків виявив перевагу двох середовищ формування еліти – бізнес і держслужбу. Так, вихідці з бізнесу складають 36,2 %, а вихідці з держслужби – 22,7 %. Ще 9,1 % – це колишні керівники державних підприємств. Професійні політики, до яких ми відносимо людей з великим досвідом політичної боротьби та перебування на партійних посадах, складають 6%, представники сфери освіти та науки – 5,2 %, по 4 % представляють силові відомства та медіа. І тільки 2,8 % представляють громадські організації та 1,4 % експертне середовище [1]. Ці соціологічні дані отримані у 2009 році. На жаль, зараз подібної інформації ми не виявили.

Звернімось до політичних портретів українських президентів. Політичні характеристики Л. Кравчука, Л. Кучми, В. Ющенка, В. Януковича і П. Порошенка обумовлені їхнім походженням, освітою, перебігом професійної кар'єри, різноманітними життєвими обставинами. Перші три президенти мають сільське походження, виховувались в післявоєнні роки у бідних незаможних і неповних родинах, отримали не гуманітарну освіту в мегаполісах, одружені на горо-

дянках. Перші два президенти України мали безпосередній, тісний (іноді, за призначенням) зв'язок з Політбюро ЦК КПРС, військово-промисловим комплексом СРСР або спецпідрозділами КДБ та мали дуже впливових покровителів з «незламних лав номенклатури». У результаті всі вони до отримання Україною незалежності вистраждали свою особисту маргіальну політичну культуру.

Президент України у 2010–2014 роках В.Янукович – маргінал вже іншої формації, подробиці його біографії всім відомі. Новий президент країни з 2014 року – відомий бізнесмен П. Порошенко – трошки іншого походження, але мав багато справ і стосунків з попередніми президентами. Як і В. Янукович, П. Порошенко народився в невеличкому містечку. Батько Порошенка отримав вищу освіту, а мати працювала викладачем у ПТУ. П. Порошенко закінчив КНУ імені Т.Шевченка, є кандидатом юридичних наук, чудово володіє англійською мовою, розуміється в імпресіонізмі.

Як відомо, П.Порошенко піднявся на вищий щабель влади завдяки Революції Гідності та підтримці на президентських виборах партії «Удар» В.Кличка. Новим чинником у біографіях українських президентів став вік П.Порошенка. Він – наймолодший президент України, булаву отримав у 48 років. У засобах масової інформації деякі політики називають його «перехідним президентом». Усі президенти були служителями олігархічних сил або самі були олігархами.

Зауважимо, що за часів президентства П. Порошенка виконавчу владу очолювали молоді політики і, водночас, успішні бізнесмени в минулому – А. Яценюк (40 років) та В. Гройсман (38 років).

Цікавою для осмислення є інформація щодо вікового складу депутатів Верховної Ради України VIII скликання. Зокрема, до 34 років – 44 депутати, від 60 – 39 осіб, а переважна кількість має вік до 45 років. Це означає, що Рада суттєво помолодшала, багато осіб стали депутатами вперше. Ми вбачаємо в цій інформації також сподівання на розставання зі старою прорадянською елітою.

У страшних муках, суперечностях, сумнівах, складних соціальних та геополітичних умовах рекрутується нова українська еліта. На наш погляд, має місце така структура сучасної української політичної верхівки: залишки радянської номенклатури, олігархи та їх «ближнє коло», криміналітет та маргінали, формація прогресивних сил у вигляді сучасної, не корумпованої, ліберально і національно орієнтованої молоді та авангардних сил старшого покоління, група військо-

вослужбовців, що проявили себе під час АТО, а також «варяги» різних національностей.

У такий спосіб, майбутнє України в руках тих політиків, які здатні подолати чи загальмувати спад в економіці, безробіття, міграцію, зростання злочинності, розпад соціальної сфери і політичну корупцію – тобто, зупинити маргіналізацію суспільства. Де ж знайти таких політиків, знайти ті кадри, які зможуть все це здійснити? Державне управління, політична діяльність – це високопрофесійна праця, що вимагає спеціальних знань, навичок, відповідного досвіду. Майбутніх політичних лідерів треба виявляти серед талановитої молоді. Кадри на різні посади, на наш погляд, слід підбирати не серед родичів та знайомих, а суто на конкурсній основі. Влада завжди персоніфікована. Отже, до справжньої еліти мають потрапити порядні, креативні, високоосвічені люди, які будуть викликати повагу та довіру громадян країни.

Демократизація, що виявляється у діяльності громадянського суспільства, активності місцевого самоврядування, паростках децентралізації, деполітизації державної служби, європейські засади формування суспільства є підставою для створення нової української політичної еліти. Україна здивувала світ не тільки подвигами героїв Небесної Сотні, а й самопожертвою цілої армії волонтерів, котрі допомогли витримати як військовослужбовцям, так і місцевому населенню перші роки військових дій на Донбасі.

Для побудови якісно нового суспільства потрібне нове покоління українців. Стара істина: «Ніхто не вливає вина молодого в міхи старі, але вино молоде потрібно влити в міхи нові» (Новий заповіт).

Висновки. Очевидно, що соціальні трансформації мають варіативну природу, створюють поле дії різноманітних, іноді суперечливих проєктів. Саме тому на початку XXI століття вітчизняне суспільствознавство переймається проблемами соціальної синергетики. Адже соціальні явища теж є складними нелінійними самоорганізованими системами, які переживають дисипації, флуктуації, біфуркації тощо.

На початку XXI століття відбувається глибинна зміна знань про суспільство. Це обумовлено зрушеннями в структурах соціальності, їх оновленням. Трансформації, що відбуваються у соціумі, суттєво впливають на склад еліти. Мобільність, оновлення, змішування різних груп еліт є характерною рисою сучасного суспільства. Все це обумовлює необхідність розробки концептуальних підходів до вивчення політичної еліти України. Саме тому ця проблематика потребує постійної філософсько-політологічної рефлексії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусів В. Украинская элита: откуда ноги растут. – Украинская правда, 11 ноября 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://world.pravda.com.ua/rus/articles/2009/11/11/4513357/>.
2. Князева Е. Н., Курдюмов С. П., Трансдисциплинарность синергетики: следствия для образования / Е. Князева, С. Курдюмов // Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности. – М. :Прогресс-Традиция, 2003. – 584 с.
3. .Выдрин Д. За что я не люблю Фирташа. – Украинская правда, 11 ноября 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vydrin.com/express/156928/>
4. .Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/ru>.

5. Хакен Г. Синергетика: Иерархии неустойчивости в самоорганизующихся системах и устройствах/ Г. Хакен. – М. : Мир, 1985. – 419 с.

Рецензенти:

Лозко Г. С., д-р філос. наук, професор;

Марченко О. В., д-р філос. наук, професор.

© Бронніков В. Д., 2016

Дата надходження статті до редколегії 30.09.2016